

BEATA KRAJEWSKA

UKSW, Warszawa

**BRONISŁAW URBAN, *AGRESJA MŁODZIEŻY
I ODRZUCENIE RÓWIEŚNICZE,*
WYDAWNICTWO NAUKOWE PWN, WARSZAWA 2012,
SS. 199**

Człowiek ma silnie zakorzenioną potrzebę więzi z innymi ludźmi, przynależności do grup społecznych oraz akceptacji. Wymaga to jednak pewnych umiejętności interpersonalnych, współżycia w grupie, nawiązywania i podtrzymywania relacji, prezentowania zachowań odpowiadających normom i wartościom grupowym oraz społecznym. Zagrożenie w realizacji potrzeby afiliacji i kontaktu z członkami grupy prowadzi do lęku, złości, wyzwala negatywne emocje, agresję, a grupa może wykazywać wobec jednostki obojętność, chęć odizolowania czy też odrzucenia. Obserwować możemy nasilenie i dynamikę zachowań dewiacyjnych, będących konsekwencją procesu odrzucenia rówieśniczego bądź jego przyczyną. Odrzucenie rówieśnicze jest poważnym problemem, który należy zgłębiać, a wiedzę o nim popularyzować. Wykluczenie dziecka z grupy niesie bowiem poważne, negatywne konsekwencje dla procesu jego socjalizacji, włącznie z zagrożeniem zepchnięcia go w sferę oddziaływań grup dewiacyjnych.

Zachowania agresywne i odrzucenie rówieśnicze, chociaż stanowią odrębne zjawiska, u wielu osób niedostosowanych społecznie pozostają w ścisłych powiązaniach, stąd też ich wspólna analiza w recenzowanym opracowaniu jest zasadna i ukazuje ich wieloaspektowość oraz wzajem-

ne uwarunkowania. Są to bowiem obszary, które wzajemnie się przenikają i uzupełniają.

Publikacja składa się z pięciu rozdziałów. Jej złożona struktura, w szczególności podział rozdziałów na podrozdziały, a w ich ramach na mniejsze jednostki redakcyjne, świadczy o dalece specjalistycznym ujęciu przez autora tytułowej problematyki.

Rozdział pierwszy zatytułowany *Osobowość a zachowania agresywne* to przedstawienie poznawczej koncepcji osobowości, głównie w oparciu o regulacyjną teorię osobowości Janusza Reykowskiego. Podkreślane w tej teorii znaczenie skutków zaburzenia wymiany informacji, prowadzące do zaburzeń lub zniszczenia osobowości, uzasadnia przydatność tejże teorii do interpretacji problematyki zachowań agresywnych i odrzucenia rówieśniczego, podejmowanych w opracowaniu. Autor zwraca uwagę również na genezę i psychologiczne mechanizmy agresji, na jej zróżnicowanie, a w szczególności na takie zniekształcenia poznawcze wiążące się z przetwarzaniem informacji, jak egocentryzm, obwinianie innych, minimalizowanie, jak też katastrofizację. U jednostek rzeczywiście agresywnych zniekształcenia pojawiają się jako tendencja i negatywnie wpływają na decyzję o uruchomieniu odpowiedniego i właściwego zachowania, które może być odbierane przez osoby trzecie w jak najbardziej negatywnym świetle.

W rozdziale drugim *Współwystępowanie agresji z innymi zachowaniami dewiacyjnymi. Relacje rówieśnicze a agresja* autor w interesujący sposób ukazuje złożoność zachowań agresywnych, doszukując się powiązań z depresją, niedostosowaniem społecznym czy przestępczością. W analizach genezy i rozwoju zachowań agresywnych oraz odrzucenia rówieśniczego badacze podnoszą utrudnienia w zaspokojeniu podstawowych, ważnych w rozwoju osobowości potrzeb takich, jak potrzeby więzi i bezpośrednich związków z innymi osobami, potrzeby autonomii i kierowania własnym rozwojem oraz potrzeby kompetencji i zdolności przewidywania zdarzeń. Autor poszukuje również relacji pomiędzy zachowaniami agresywnymi a depresją, na którą narażona jest coraz większa liczba osób, w tym dzieci i młodzieży.

W rozdziale trzecim *Odrzucenie rówieśnicze* została przedstawiona geneza i istota tegoż problemu, który dotychczas był niedostatecznie dostrzegany w fachowym piśmiennictwie i praktyce pedagogicznej. Zwrócenie uwagi na doniosłość grup rówieśniczych w rozwoju człowieka zapoczątkowało dokładne analizy oraz poznanie wpływu grupy i relacji rówieśniczych. W funkcjonowanie grup wpisane są wielorakie procesy i powiązania od akceptacji, sympatii, po obojętność, izolację czy też odrzucenie rówieśnicze. Jeżeli jednostka nie może funkcjonować w pozytywnych relacjach w grupie bądź funkcjonuje na ich marginesie lub poza ich obrębem, mówimy wówczas o odrzuceniu rówieśniczym, sytuacji wysoce niekorzystnej dla jednostki. Konsekwencją takiej pozycji może być ucieczka w stronę zjawisk negatywnych, w tym zachowań dewiantycznych. Dzieci są odrzucane za zachowania, których uczestnicy grupy nie lubią, nie akceptują, które innych drażnią i irytują. Badacze określili cztery rodzaje zachowań prowadzących do odrzucenia, a mianowicie zachowania o niskim stopniu prospołeczności, zachowania o wysokim stopniu agresywności i destrukcji, zachowania pochopne i niedojrzałe, zachowania o wysokim stopniu społecznego lęku i unikania. Powszechnie przyjmuje się, że zachowania agresywne rozbijają spójność grupy, a jednostki agresywne nie są lubiane, a wręcz są odrzucane. Wyróżnia się jednak zachowania agresywne, które w grupie mogą być dozwolone, mianowicie przejawy agresji „usprawiedliwionej”, stosowane w obronie własnej, innych rówieśników czy też w obronie godności i honoru. To pozwala na podział jednostek przejawiających zachowania agresywne na agresorów akceptowanych i agresorów odrzucanych. Postawę odrzucenia prócz wskazanych jednostek agresywnych rówieśnicy mogą przyjąć wobec jednostek nieuważnych, hiperaktywnych, niedojrzałych, bojaźliwych i unikających. Powody odrzucenia przez rówieśników są zatem wielorakie i złożone, a wydaje się, że czasami mogą one być trudne do jednoznacznego ustalenia.

Rozdział czwarty nosi tytuł *Wrażliwość na odrzucenie i skutki odrzucenia rówieśniczego*. Termin „wrażliwość na odrzucenie” oznacza dyspozycję do lęklivego oczekiwania oraz nadmierną gotowość postrzegania i intensywnego reagowania na odrzucenie. Jest ona uwarunkowana

biologicznie i kulturowo, jak również ma związek z indywidualnym procesem uczenia się jednostki. Autor zasadnie zwraca uwagę również na fakt, iż odrzucenie rówieśnicze może być źródłem zachowań przestępczych, nieść ryzyko kontaktu z grupami dewiacyjnymi oraz prowadzić do uzależnień. Ważną kwestią stają się reakcje i możliwości przystosowania w sytuacji odrzucenia, co także zostało przez autora przeanalizowane w oparciu o badania empiryczne, ze wskazaniem istoty działań terapeutycznych.

Poznawczo-społeczna teoria osobowości a terapia i resocjalizacja to tytuł ostatniego rozdziału opracowania poświęconego agresji i odrzuceniu rówieśniczemu. Autor opisuje zjawisko *resilience*, czyli odporności, elastyczności i możliwości wykorzystania ich w praktyce profilaktycznej, terapeutycznej oraz resocjalizacyjnej. Aby jednak oprzeć się na pewnych cechach czy zdolnościach tworzących zjawisko *resilience*, a obejmujących między innymi twardość, optymizm, kompetencję, wysoką samoocenę, społeczną zręczność, osiągnięcia, brak patologii w zetknięciu się z przeciwnościami, konieczne jest ich rozpoznanie, jak też pomiar. Służą temu opracowane: Skala Poczucia Mistrzostwa, Skala Relacji Interpersonalnych, Skala Reaktywności Emocjonalnej, które pozwalają na pomiar ważnych w przezwycięzeniu sił i okoliczności środowiskowych składników osobowościowych, będących symptomami odrzucenia. Ważne są również rodzinne uwarunkowania zachowań eksternalizacyjnych. Agresja i odrzucenie rówieśnicze, tak niekorzystne dla rozwoju społecznego, wymagają działań interwencyjnych, działań terapeutycznych. Badacze problematyki poszukiwali takich strategii interwencyjnych, które uczyłyby dzieci nowych społecznych umiejętności, reakcji i zachowań. W terapii skierowanej na eliminowanie odrzucenia rówieśniczego ważne jest wsparcie dla rozwijania przyjaźni i redukcji wiktymizacji. Istotnym warunkiem skuteczności programów terapeutycznych jest ćwiczenie umiejętności społecznych w ramach takich działań, jak społeczna partycypacja, zrozumienie emocji, zachowania prospołeczne, samokontrola, umiejętności komunikacyjne, umiejętności fair play, umiejętności rozwiązywania problemów społecznych. Ważnym ogniwem w procesie powstawania i eliminowania

agresji i odrzucenia jest rodzina, a w konsekwencji w terapii uwzględnione powinny być relacje, więź rodzinna i sposób sprawowania kontroli przez rodziców.

Recenzowane opracowanie doskonale wpisuje się i uzupełnia dorobek dotyczący agresji i odrzucenia. Szczególnie ciekawa i istotna jest podejmowana przez autora problematyka odrzucenia rówieśniczego. To ważne zagadnienie powinno być częściej przedmiotem rozważań teoretycznych, wspartych badaniami empirycznymi. Proces odrzucenia może być często bagatelizowany bądź niedostatecznie podkreślany, a przecież przynosi on bardzo niekorzystne zachowania i reakcje młodzieży. Znajomość problematyki funkcjonowania grup rówieśniczych, włącznie z zachowaniami akceptowanymi bądź budzącymi sprzeciw, jak agresja będąca przyczyną lub następstwem odrzucenia, pozwala na szybkie przeciwdziałanie im i eliminowanie.

Podjęte analizy mogą być motorem dla działań profilaktycznych oraz resocjalizacyjnych. Opisana natura zachowań agresywnych i odrzucenia rówieśniczego to istotne źródło informacji dla wszystkich zainteresowanych tytułową problematyką, zarówno profesjonalistów, jak i osób zawodowo nie zajmujących się procesem relacji rówieśniczych, zachowaniami młodzieży, ale wrażliwych i świadomych odpowiedzialności społeczeństwa za młode pokolenie. Dlatego też recenzowaną książkę należy polecać pedagogom i przedstawicielom innych profesji zaangażowanych w interakcje z młodzieżą. Może okazać się ona także cenna dla rodziców i opiekunów.

Przejrzysty i jasny układ treści to również atuty niniejszego opracowania. Ponadto zamieszczona obszerna bibliografia daje duże możliwości samodzielnego zgłębienia wiedzy w zakresie agresji i odrzucenia rówieśniczego, przy czym liczne, wskazane w tym zakresie pozycje, są anglojęzyczne, co świadczy o szerokim potraktowaniu przez autora podjętej problematyki. Indeks nazwisk i indeks rzeczowy pozwalają zaś na szybkie odnalezienie interesujących zagadnień, co także zasługuje na podkreślenie.

Zawarte w opracowaniu treści powinny skłaniać do refleksji nad problemami zachowania współczesnej młodzieży i inspirować do poszu-

kiwania skutecznych działań profilaktycznych lub resocjalizacyjnych w przedmiotowym zakresie. Jest bowiem tak, że agresja i odrzucenie rówieśnicze są niedobre dla osób nimi dotkniętych, jak też dla ich rówieśników, prowadzić one mogą do poważnych następstw, a w szerszym wymiarze pozostają niekorzystne z perspektywy ogólnospołecznej. Wszak jest tak, a przynajmniej tak może być, że dotknięta agresją i doświadczająca odrzucenia młodzież nie potrafi właściwie funkcjonować w różnych obszarach życia społecznego, przenosi i powiela złe standardy zachowań, spotyka się z negatywnymi ocenami starszych członków wspólnoty rodzinnej, sąsiedzkiej, szkolnej i innych. Rolą pedagogiki jako nauki o wychowaniu i innych dziedzin wiedzy pozostaje zatem nie tylko diagnozowanie i wypracowywanie wniosków, ale przychodzenie ze wsparciem i pomocą tym dziewczętom i chłopcom, których dotyczą agresja i odrzucenie rówieśnicze.